

■ УДК 791.1(569.1)

Туркаві Мухаммад, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИРІЙСЬКОГО КІНО: ВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ ДО АВТОРСЬКОГО

Мета статті — виявити передумови розвитку авторського кіно в Сирії. Під час аналізу сирійської кіноіндустрії визначено соціокультурну роль Національної кіностудії в контексті політичного устрою країни. Констатовано, що саме державна догма і невідповідність ідеології реаліям життя зумовили створення авторського кіно. Підкреслюється парадокс розвитку сирійського авторського кіно, названі незалежні режисери, чії праці сформували нову екранну культуру Арабських країн.

Ключові слова: сирійська кіноіндустрія, Національна кіностудія, кінопрокат, авторське кіно.

Туркаві Мухаммад, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИРІЙСЬКОГО КІНО: ОТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ К АВТОРСЬКОМУ

Цель статьи — обозначить предпосылки развития авторского кино в Сирии. В процессе анализа сирийской киноиндустрии определена социокультурная роль Национальной киностудии в контексте политического устройства страны. Сделан вывод, что именно государственная догма и несоответствие идеологии реалиям жизни обусловили создание авторского кино. Подчеркнут парадокс развития сирийского авторского кино, перечислены независимые режиссёры, чьи работы составили новую экранную культуру Арабских стран.

Ключевые слова: сирийская киноиндустрия, Национальная киностудия, кинопрокат, авторское кино.

Turkavi Muhammad, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

TRANSFORMATION OF SYRIAN CINEMA FROM THE NATIONAL INDUSTRY TO THE AUTEUR CINEMA

The aim of the article is to identify preconditions for the development of auteur cinema in Syria. Analyzing the Syrian cinema industry the author has defined the social and cultural role of the National Film Organization in the political context. The author concludes that a state dogma and the discrepancy between ideology and realities of life has become the impetus for creation of auteur cinema. The paradox of

auteur cinema development is emphasized; attention is also drawn to the independent filmmakers, whose works have made the new screen culture of the Arab world.

Key words: Syrian cinema industry, National Film Organization, film distribution, auteur cinema.

Постановка проблеми. Незважаючи на світові глобалізаційні, демократичні процеси, виробництво кіно в Арабських країнах практично повністю контролює держава, ресурси, що надаються для зйомки, обмежені, і як наслідок, екрануються один або два фільми на рік. Наявність на міжнародному та регіональному рівнях прокату фільмів — це справа тільки приватних осіб, без підтримки держави. Коли сирійські фільми беруть участь у кінофестивалях у всьому світі, вони практично завжди відзначаються критиками, здобувають нагороди, але всі ініціативи з їх показу виходять за межі Батьківщини. У межах країни сирійські фільми маловідомі. Кінострічки, що відображають прагнення і почуття народу, можуть бути справжніми, чесними, цікавими, творчими, але запам'ятовуються меншістю кіноманів. Однак, перебуваючи під контролем держави, нове сирійське кіно має ознаки авторського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що питання історії арабського кіно розглядали Віола Штафік [4] та Ліна Катіб [2], котрі приділяли особливу увагу політичному впливу на соціокультурне життя в Арабських країнах. Ґрунтовні праці про владу, взаємодію партійних догматів та кіно в Сирії належать В. М. Ахмедову [1]. Найвагоміший внесок у дослідження теми здійснили праці Раши Салті [3], котрий не просто вивчав кіно Сирії другої половини ХХ ст., а й визначив зв'язок влади й екранної культури, вперше приділив увагу авторському сирійському кіно. Проте, зазначені автори не проаналізували трансформації національної індустрії кіно в авторське, а ця стаття є спробою дослідити цей процес.

Мета статті — виявити передумови для створення та розвитку незалежного авторського кіно в умовах державного контролю, проаналізувавши трансформацію сирійської кіноіндустрії та її соціокультурну роль.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія кіно в Сирії починається ще в 1928 р. — першою національною кінострічкою став німий чорно-білий художній фільм «Невинний підозрюваний». Це була одна з численних спроб сирійської інтелігенції, що зароджувалася, ігнорувати культурну гегемонію французького панування і сформувати національну культуру. Сценаристом

і режисером фільму був Рашид Джалал. Однак, те, що називають «сирійським кіно» – це фільми зняті з 1970-х рр. і донині. Режисери цих праць сприяли розвиткові наступного покоління талантів, активізації кіномистецтва та культури в усьому Арабському світі.

У 1947 р., через рік після здобуття сирійцями незалежності, Назіх Шахбанар створив власну якісно обладнану кіностудію. Уже в 1948 р. він створив перший сирійський звуковий фільм «Світло і Пітьма», сценарій до якого написав Мухаммед Шамель і Алі аль-Арнаут.

Місцеве виробництво фільмів, які знімали на звичайних майданчиках, із середини 1950-х рр. почали здійснювати підприємці. На той час їх студії переважно розглядалися як комерційні підприємства, що мали на меті касові збори. Вони поступалися великим студіям у Єгипті, крім того, система кінопрокату була розвинена менше. До середини 1960-х рр. значні прибутки були отримані завдяки комедійному дуету Дорейда Лаххама і Нухада аль-Куала з їх широковідомим комедійним телесеріалом.

У 1963 р. Міністерство культури Сирії заснувало «Аль-Муассаса аль-Ама Чи аль-Сінама», або Національну кіностудію як самостійний інститут з відбору, виробництва, розподілу, імпорту й експорту фільмів. На вимоги політичної інтелігенції та творчих груп, які потребували допомоги від держави у створенні фільмів. Проте їхні надії й очікування узгоджувалися з панівною ідеологією арабської соціалістичної партії Баас, яка захопила владу в 1963 р. Національна кіностудія репатрйовала деяких сирійських талановитих діячів, котрі мігрували до Єгипту і запросила інших представників сусідніх арабських народів до допомоги у створенні національної кіноіндустрії. У контексті світової поляризації «холодної війни» та щоб зменшити почуття приниження і гніву після поразки арабських армій у війні з Ізраїлем у 1967 р. сирійська влада почала активніше інвестувати й популяризувати сфери культури, а також використовувати їх з метою власної пропаганди. У сирійському суспільстві давно спостерігалися активне політичне життя, партійний плюралізм. З моменту здобуття незалежності від французького правління в країні відбулося кілька переворотів і змін режимів. Однак партія Басс, пояснюючи це постійною політичною нестабільністю, поступово нівелювала політичне інакомислення, демократичний плюралізм і критичну взаємодію з владою. Як наслідок, у 1969 р. Національна кіностудія здобула монополію на виробництво, поширення, імпорт та експорт фільмів, у той час як приватні кіностудії почали занепадати, поки практично не зникли.

Сирійська інтелігенція розуміла силу медіа, кіно повинно було відображати на екрані націю, країну, її географічне розмаїття, життя свого народу, його знання, вміння. Кінематографісти відвідали віддалені місця країни, щоб зафіксувати у фільмах красу пейзажів, мудрість свого народу, національний колорит, ремесла та звичаї, продемонструвати значні досягнення держави в будівництві доріг і автомагістралей, гребель, результати аграрної реформи, надання медичних послуг, житла й освіти. Таким чином, Національна кіностудія розпочала виробництво численних документальних фільмів, і до 1963 р. процес їх зйомки та трансляції по сирійському телебаченню став добре налагодженим. У країні будувалися кінотеатри, активно відбувалися кінопокази.

Подальші роки в Арабському світі, особливо серед інтелігенції, були позначені революційними ідеями соціалізму та місцевого націоналізму. Відбулося декілька революцій: у 1952 р. — у Єгипті, потім в Іраку — в 1958 р., Алжирі — в 1962 р., Сирії — в 1963 р., Тунісі, Лівії, Ємені й Омані. Утрата Палестини і поразка арабських армій у 1948 і 1967 рр., приниження і гнів тільки посилювали настрій. Сирійські кінотеатри демонстрували соціально і політично ангажовані фільми, більше не виконували розважальної функції, відтепер будучи зобов'язаними відображати сподівання та боротьбу людей.

Після палестинської катастрофи 1948 р. Сирія приймає біженців-палестинців, розміщуючи їх у таборах поблизу Дамаска. Після поразки в 1967 р. жителі Голанських висот також стають біженцями. Кінематографісти, як і інші творчі люди та суспільство загалом, були зворушені складним становищем своїх палестинських братів. Сирійська держава багато в чому спонсорувала документальні фільми про Палестинську трагедію, використовувала кіно і медіа, щоб вплинути на суспільну свідомість. Значну кількість документальних фільмів, що вийшли на екрани, зняв найвідоміший іракський режисер Каяс аль-Зубейді. Його фільми «Далеко від своєї країни» (1970) і «Свідчення палестинців під час війни» (1972) демонструють, відповідно, життя палестинських дітей у таборах для біженців та наслідки подій 1967 р. для їхніх батьків. Ці та подібні документальні фільми активно поширювалися в усьому арабському світі й викликали резонанс.

До 1965 р. виникли палестинські політичні рухи, які чинили опір і підтримували збройну боротьбу як звільнення, що стали символом Палестини, а бідність — характеристикою борців за свободу. Вони були відчайдушні перед обличчям смерті й безжалісні

у своєму прагненні до справедливості. Звичайні люди, неписьменні селяни опинилися в центрі уваги, контрастуючи з освіченими містяттями, які масово брали участь у боротьбі. У документальних і художніх фільмах, у літературі зображалися ці прості, непомічені герої, безликі і безіменні мученики несправедливості.

Перший художній фільм, знятий Національною кіностудією, «Водій фургона» (1967) — розповідь про бідняка, котрий намагався вижити, важко працюючи на фургоні, чий власник принижував головного героя. Режисер цієї картини Поко Покович походив з Югославії, приїхав працювати в сирійську Національну кіностудію. «Водій фургона» знятий з метою виправити соціальну несправедливість, головний герой уособлює робітничий клас невеликого селища, який долає негаразди, щоб жити.

Серед кінофільмів, що набули широкого суспільного резонансу, також необхідно зазначити «Леопарда» Набіля Малеха аль-Фада (1972) та «Обивателів» Тавфіка Салеха аль-Макдуна (1972).

Сирійська Національна кіностудія запрошувала для роботи іноземних арабських кінематографістів, наприклад, такого майстра кіно, як Тавфік Салех — єгипетського режисера-неореаліста. Серед його знакових творів слід відзначити «Щоденник державного прокурора» (1968), «Алею дурнів» (1955), «Боротьбу героїв» (1962), «Повстанців» (1968).

Подальші політичні події в Сирії також не сприяли громадському заспокоєнню, однак, саме завдяки цьому виникло авторське кіно.

У результаті Жовтневої війни 1973 р. сирійці остаточно втратили Голанські висоти, радикальний військовий уряд партії став символом поразки в політичній сфері, а в суспільній — безпорадності. Люди були у вигнанні, зражені своїм урядом, солдати — військовими командувачами. Питання Палестини, «живий» досвід боротьби за визволення і справедливість стали центральними в сучасній арабській свідомості, а Палестина — метафорою.

У сирійському кіно ця метафора стала лейтмотивом, сформувала головний парадокс: за підтримки кіно державою режисери запропонували альтернативу, критичне і нове актуальне відображення нації, яке відрізнялося від державного дискурсу. Палестина була основою практично всіх фільмів з 1980 р., але авторське і державне кіно подавало її по-різному.

Слід зазначити, що в 1960 р., коли створення налагодженої інфраструктури для виробництва фільмів у Сирії тільки починалося, Каїр був єдиним арабським містом, де забезпечували освітньою та

технічною базою для кіно. До кінця 1960-х рр. Національна кіностудія і сирійський уряд надавали стипендії для молодих талантів на навчання в Радянському Союзі (переважно в Москві та Києві) і на Сході. Набіль Мале, Самір Зікра, Мухаммад Малас, Усама Мухаммад, Абделлатіф Абдул-Хамід та інші — це сирійські кінорежисери, яких репатріювали протягом 1965–1981 рр. після навчання. Вони залишили найскладніші та найцікавіші праці, які називають авторським сирійським кіно.

Одна з таких робіт — фільм Мухаммада Малас Алама аль-Мадіна «Сни міста» (1983). Ця надзвичайно суб'єктивна, візуально естетична картина розповідає про історію молодої матері, яка нещодавно стала вдовою, та її двох синів, котрі змушені переїхати з рідного села до Дамаска і жити зі своїм скупим і жорстоким дідом. Фільм демонструє закінчення невинуватості того покоління, яке стане зрілим під час національних травм, закладе основу партії Баас, призведе до перевороту 1970 р. «Сни міста» вважається скандальним кіно через манеру, в якій переписана історія того часу, оскільки вона суперечить офіційній версії режиму.

У фільмах Абделлатіфа Абдуль-Хаміда: «Ніч шакалів» (1989), «Озвучені листи» (1991) демонструється безглуздість людських смертей. Красиві, молоді, дієдатні молоді люди були відправлені на фронт, а повернулися в трунах. Коли селяни ледве виживають під час затяжної війни з Ізраїлем, їхні сини гинуть. Фільми Абдуль-Хаміда далекі від догмату режиму, в них відчувається незалежність і свіжість, ідеться про звичайних людей з їх вадами і чеснотами, життєвими подіями. Фільм «На прохання наших слухачів» (2003) демонструє, як жителі села збираються щовівторка вранці під великим деревом на задньому дворі Абу Джамала, щоб послухати свою улюблену програму на єдиному радіоприймачеві в цьому селі. Програма транслюється з Дамаска, вона передає пісні і повідомлення від слухачів по всій країні. У кожного жителя з піснею пов'язана своя історія, всі вони чекають на неї, затамувавши подих. Так, тиждень за тижнем, Салех прямує через поля, приходять у двір Абу Джамала, прагнучи почути пісню для своєї коханої Ватіф, яку вона прохала замовити як свідчення його любові. Вона не вийде за нього, поки не прозвучить їхня пісня. І ось, одного разу, коли пісня тільки починає грати, трансляція переривається і диктор похмуро повідомляє про прийняття оперативних заходів сирійською армією, щоб уникнути нападу з повітря ізраїльської армії. Салех іде на роботу пригнічений. Наступного тижня програма скасовується через пряму трансляцію висадки людини на

Місяць. Сумний Салех іде на роботу до Ватіф, яка з нетерпінням чекає відповіді. Коли нещасний говорить їй, що пісня була перервана висадкою американця на Місяць, вона сердиться на його виправдання і проганяє назавжди. Те, що для всього світу стало «величезним проривом людства», для життя звичайних людей виявилось «загрозою щастю».

У Сирії авторське кіно стало вектором критики і підривної діяльності. Сюжетні лінії авторських фільмів відрізнялися від великих од героїзмів та славі, основаних на офіційних звітах про національні перемоги й досягнення.

Авторське кіно стало виразником національних сподівань, що не справдилися, невиконаних обіцянок, розчарувань окремих людей і суспільства загалом. Це покоління режисерів стало самосвідомістю суспільства. У кожному кадрі, діалозі режисери свідомо відображали сучасну Сирію, навіть коли фільми не суперечили офіційній історії, вони різко відображали державні догми. Крім того, самостійні режисери не намагалися оспівувати непомічених, безіменних і безликих героїв, як це робило кіно 1970-х рр., їх мотивом було писати про історію народу і людей в історії.

Наприклад, у фільмі Мохаммада Маласа аль-Леяля «Ніч» (1993) головний герой — молодий чоловік, котрий намагається дізнатися біографію свого батька, бідного селянина, який добровільно вступив до лав повстанців, як і сотні селян у 1936 р., під час повстання в Палестині. Це кіно зовсім не спрямоване на зображення героїзму, зі смиренням і красномовно воно демонструє трагедію Палестини і боротьбу за звільнення на прикладі селянина, його дружини і сина. Утрата пам'яті батька розглядається в сценарії як стирання офіційної історії триумфу.

Перший документальний фільм сирійського режисера Усама Мухаммада «Крок за кроком» був знятий у 1978 р. Так само поетапно режисер стежить за юними хлопцями в селі: вони орють землю, випасають худобу, ходять до школи, стають чоловіками, яких мобілізують до армії. Мухаммад зобразив, як бідні хлопчики з сільської місцевості стають громадянами країни, солдатами, котрі бажають кращого життя, ніж страждання на своїх сільськогосподарських угіддях.

Слід зазначити, що через постійний контроль над процесом зйомки, прокатом і змістом фільмів, кіновиробництво опинилося в складних умовах через бюрократичні процедури. Кінематографісти відчували себе заручниками системи, яка надає їм хоча і невелике, але постійне фінансове та соціальне забезпечення, але

водночас виснажує їхню творчу енергію, невинно контролюючи їх майстерність. Не всі сценарії фільмів приймалися чиновниками після перегляду. Так, фільм «Зірки серед білого дня» не схвалила сирійська цензура, він не отримав дозволу на прокат по країні, але не було заборони на прокат поза державою, тому «Зірки серед білого дня» демонструвалися на престижних кінофестивалях у всьому світі, здобули заслужені нагороди та набули визнання.

Серед заборонених у прокаті фільм Омара Аміралайя «Повсякденне життя сирійського села» (1974). Знятий на Національній кіностудії фільм критикував режим і осудив політику держави. З того часу Омар Аміралай зарекомендував себе новатором арабського документального кіно, працював незалежно від будь-яких громадських чи державних сирійських джерел фінансування. Окрім його відданості документальному кіно, якому він приділив значення нарівні з художнім в арабському світі, він був першим захисником незалежного кіновиробництва в Сирії, а також натхненником покоління молодих незалежних режисерів. Його останній фільм «Повінь у Країні Баас» (2003) — імовірно, найпереконливіша критика ідеології Баас та абсолютної влади в сирійській політиці.

Покоління режисерів авторського кіно, як і раніше, домінує в сучасному сирійському кіновиробництві. Хоча Національна кіностудія є головним виробником фільмів у країні, за останні п'ятнадцять років була дозволена спільна кінозйомка. Друга картина Усама Мухаммада «Жертвопринесення» — знята Національною кіностудією за участі французько-німецького телеканалу «Арт» і приватної французької кінокомпанії. Крім того, протягом останніх восьми років збільшилася чисельність режисерів, котрі повністю покладаються на приватні джерела фінансування, такі як Мухаммад Малас і Набіль Малє. Цифровий запис високої якості значно розширив можливості і перспективи режисерів, оскільки виробничі бюджети фільмів стали значно зменшуватися.

Протягом останніх декількох років, дедалі частіше роботи сирійських режисерів почали демонструватися на міжнародних фестивалях короткометражних, експериментальних і документальних фільмів. Це фільми Мейяра аль-Румі та Юда Горана, які навчалися у Франції, Хішама аль-Зукі, котрий здобував освіту в Норвегії, Хусама Чадата — у Німеччині, Фуада ані Раба, який навчався в Канаді, в той час як Омар аль-Бейк і Діана-ель Жеройді почали знімати кіно практично випадково, без формального навчання.

Усі вони активно експериментували з формою, були готові до соціальної та політичної критики і пошуку власного стилю.

Висновки. Таким чином, нове сирійське кіно — це сфера художнього вираження, де за допомогою чіткої, розумної, а іноді нищівної критики держави режисерам удалося створити нові зміст та образи. Феномен сирійських кінематографістів полягає у створенні незалежного, критичного і часто скандального кіно під егідою сильної держави, владою однієї партії, яка активно інвестувала придушення будь-якого інакомислення і примушувала до офіційної догми. У цьому полягає ще один парадокс сирійського кіно, яке змогло стати складовою екранної культури в складних умовах.

Список використаних джерел

1. Ахмедов В. М. Партия и власть в Сирии: эволюция отношений и перспективы взаимодействия в переходный период развития / В. М. Ахмедов // Ближний Восток и современность. — 2003. — С. 329–360.
2. Lina Khatib. Filming the Modern Middle East : Politics in the Cinemas of Hollywood and the Arab world / Lina Khatib. — London : Tauris, 2006. — 242 p.
3. Rashi Salti. Insights into Syrian Cinema : Essays & Conversations with Contemporary Filmmakers / Rashi Salti. — New York : Rattapallax Press, 2006. — 160 p.
4. Viola Shafik. Arab cinema : History and Cultural Identity / Viola Shafik. — Cairo : The American University in Cairo Press, 2007. — 311 p.
5. A Silent Cinema — Highlights of Syrian Cinema [Електронний ресурс] // Arsenal Cinema. — 2009. — Режим доступу: <http://www.arsenal-berlin.de/en/arsenalcinema/pastprograms/single/article/1697/2804//archive/2009/october.html>. — Назва з екрану.

References

1. Akhmedov V. M. Partiya i vlast v Sirii: evolyutsiya otnosheniy i perspektivy vzaimodeystviya v perekhodnyy period razvitiya / V. M. Akhmedov // Blizhniy Vostok i sovremennost. — 2003. — S. 329–360.
2. Lina Khatib. Filming the Modern Middle East : Politics in the Cinemas of Hollywood and the Arab world / Lina Khatib. — London : Tauris, 2006. — 242 p.
3. Rashi Salti. Insights into Syrian Cinema : Essays & Conversations with Contemporary Filmmakers / Rashi Salti. — New York : Rattapallax Press, 2006. — 160 p.
4. Viola Shafik. Arab cinema : History and Cultural Identity / Viola Shafik. — Cairo : The American University in Cairo Press, 2007. — 311 p.
5. A Silent Cinema — Highlights of Syrian Cinema [Elektronnyi resurs] // Arsenal Cinema. — 2009. — Rezhym dostupu : <http://www.arsenal-berlin.de/en/arsenalcinema/pastprograms/single/article/1697/2804//archive/2009/october.html>. Nazva z ekranu.

■ UDC 791.1(569.1)

TRANSFORMATION OF SYRIAN CINEMA FROM THE NATIONAL INDUSTRY TO THE AUTEUR CINEMA

Turkavi Muhammad, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
donmarkez@hotmail.com

The aim of this paper is to identify preconditions for the development of auteur cinema in Syria by exploring the Syrian cinema industry of the 21st century and analyzing national films and independent filmmaker's films of this period.

Research methodology. Five major publications on the subject (monographs, survey reports, newspaper articles and art journals) and a large number of Syrian films have been reviewed. Theoretical information on the history of Syrian cinema has been widely drawn from monographs and the description of some auteur films — from informal essays and conversations with Rashi Salti.

Results. As part of the study of the Syrian cinema industry the social and cultural role of the National Film Organization is defined in the political context. The author concludes that a state dogma and the discrepancy between ideology and realities of life has become the impetus for creation of auteur cinema. The paradox of auteur cinema development is emphasized; attention is also drawn to the independent filmmakers, whose works have made the new screen culture of the Arab world.

Novelty. An attempt is made in this paper to show alternative ways of filmmaking in the context of modern media culture development as distinguished from those adopted in the state film industry.

The **practical significance.** Young filmmakers, including Ukrainian ones, may find the information contained in this article useful for developing a new cinema. The theoretical aspects may also be used for educational purposes by teachers and students of cinema- and TV-art branches.

Key words: Syrian cinema industry, National Film Organization, film distribution, auteur cinema.

Надійшла до редколегії 28.05.2015 р.